

11. Мазурок О. Монополія на істину ... (або детективні пошуки українського першодрукаря на Закарпатті) // Олег Мазурок / «... Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...». – Ужгород : Мистецька лінія, 2009. – С. 253 – 267.
12. Микитась В. Давні рукописи і стародруки. – Ч. 2. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – 82 с.
13. Мишанич О. Література Закарпаття XVII – XVIII століть : Історико-літературний нарис. – К.: Наукова думка, 1964. – 116 с.
14. Мозер М. Карпаторуська мовно-культурна тожсамість: погляд з Галичини (1772 – 1850 pp.) / М. Мозер / Причинки до історії української мови. – Вид. третє. – Вінниця : Нова Книга. – С. 332 – 350.
15. Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування / О.Орос. – Ужгород : Закарпаття, 2001. – 270 с.
16. Панькевич І. О пути Ерусалимской ... / І. Панькевич // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді за роки. – Р. IV – Ужгород : Друкарня ОО. Василян. – 1925. – С. 188 – 194.)
17. Петровъ А. Памятники угрорусской писменности / Алексей Петровъ // Матеріали для історії Угорської Русі. – Т. II. – Санкт-Петербург: Типографія Імператорської Академії Наукъ, 1906. – 88 с.
18. Потройний наш ювілей // Календар Благовісника на переступний рік 1936. – Ужгород: Книгопечатня и видавництво ОО Василян в Ужгородь, 1935. – С. 57 – 65.
19. Українська книга // Урядовий портал / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.knu.gov.ua/publish/article
20. Українці читають книги найменше у Європі// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tcn.ua/ukrayina>
21. Химинець В. Освіта Закарпаття : Монографія/ В. Химинець, П. Стрічик, Б. Качур, М. Талапканіч. – Ужгород : Видавництво «Карпати», 2009. – 462 с.
22. Читацькі звички українців: соціологічні дослідження останніх років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chytomo.com/news.
23. Яворський Ю.А. Историческія, личныя, вкладныя и другія записи въ карпаторусскихъ рукописныхъ и печатныхъ книгахъ XVI – XIX вековъ // Науковій зборник товариства «Просвіта» въ Ужгородь за 1930 – 1931 рік. Р. VII – VIII. – Ужгород : Друкарня ОО Василян, 1930. – С. 189 – 216.
24. Hodinka A. A munkacsı görögkatholikus püspökség története /AntalHodinka// – Budapest. – 1909.– 694 p.

В статье рассмотрены учебно-воспитательные возможности книг на родном языке в смысле интеллектуального, духовного и национального развития в условиях общественно-политических изменений в Закарпатье. Определены региональные особенности производства украинских книг с участием греко-католического духовенства. Раскрыто ценность украинских старопечатных книг как национального культурного наследия подчеркнуто социальную значимость украинской книги.

Ключевые слова: украинская книга, учебно-воспитательный потенциал книги, греко-католическое духовенство, Закарпатье.

The article examines the development of Ukrainian bookmaking in Transcarpathia in the context of pan-European processes under the influence of socio-political and socio-economic factors under the difficult conditions of the low level of literacy of the local population, aggravation of national-confessional confrontation, ignored by the authorities cultural and educational needs of Ukrainians. It was revealed that the Greek-Catholic clergy played a decisive role in the creation of books, manuals and textbooks in their native language, in particular, Mukachevo bishops J. de Camellis, M. Olshavsky, I. Bradach, G. Bizantsi, A. Bachinsky, members of Greek-Catholic societies and the Order of St. Basil the Great. Books by the authorship of the Greek-Catholic clergy create territorial linguistic unity, reflect cultural, the spiritual life of the region and the struggle of Transcarpathian Ukrainians for their authenticity, autonomous and political rights. The article reveals the educational opportunities of the books in the native language in the growth of the intellectual, spiritual and national resources of society in the conditions of rapid socio-historical transformations of Transcarpathia. The regional features of the creation of Ukrainian books with the participation of the Greek-Catholic clergy were identified. The language issue for Transcarpathia remains the issue, which reflects all other political and cultural problems in Transcarpathian region. The development of the literary language of the Transcarpathian people for a long time approached different stages of development – from the language of the Church Slavonic or Slavonic languages (Russian and Ukrainian), until an independent language was formed. The value of Ukrainian early printed books as a national cultural heritage is determined and the social significance of the Ukrainian book is emphasized. The prospects of using the potential of the Ukrainian book to popularize national culture among the peoples of the world are outlined.

Key words: Ukrainian book, educational potential of the national book, Greek Catholic clergy, Transcarpathia.

УДК379.81(477.52/54)»1920/1930»-054.57

Сидоренко Наталія Володимирівна,
аспірант,

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка, м. Суми

СТАНОВЛЕННЯ КЛУБІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ У 20- 30-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ ЯК ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті, на основі дослідження архівних матеріалів, здійснений аналіз діяльності клубів для національних меншин як освітньо-культурних установ у Північно-Східній Україні у 20-30-х роках XX століття. Розглянуто соціально-економічні й педагогічні умови становлення клубної мережі, схарактеризовані основні педагогічні засади їх діяльності. З'ясовано основні принципи, форми і методи роботи в клубах для національних меншин.

Ключові слова: національні меншини, заклади освіти національних меншин, клуби, клуби національних меншин, клубна справа, освіта дорослих, культпросвіта, політпросвіта.

Постановка проблеми. В сучасних умовах освіта дорослих в усіх формах її прояву є актуальною невід'ємною частиною єдиної моделі новітньої освіти України. Про необхідність забезпечення особистісного розвитку людини на основі освіти продовж життя освіти наголошується в Національній стратегії розвитку освіти в

Україні на період до 2021 року [13]. Історико-педагогічний аналіз розвитку освіти дорослих, зокрема провідних напрямів і форм її організації в нашій країні, дасть можливість більш уважніше та виважено підійти до розв'язання проблеми модернізації сучасної освіти та її переходу в новий якісний стан в умовах поліетнічного

суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання діяльності клубних установ висвітлено у роботах Л. Вовк, М. Краєва, Н. Останіної, М. Кагунової, Р. Любавського, В. Ісаєнко, Ю. Стрільців, О. Мельничук, Е. Вертковської, І. Ерошенкова та ін. Окремі аспекти проблеми культурно-просвітньої діяльності клубів для національних меншин висвітлені у дисертаційних дослідженнях І. Можарівської, Л. Чорної, Л. Антонюк, Н. Кротік, О. Гончарової, І. Міронової та ін.

Мета статті: схарактеризувати клуби для національних меншин у Північно-Східній Україні у 20-30-х роках XX століття як освітньо-культурні заклади.

Результати дослідження. Після Жовтневої революції перед радянською владою постала проблема необхідності об'єднання населення під спільними соціалістичними гаслами. Головним засобом реалізації комуністичної політики стали культурно-освітні установи. На тлі загальної неграмотності населення постала гостра необхідність підвищення освітнього рівня країни та якнайшвидшого поширення знань серед громадян. Окрім культурно-освітніх задач, радянська влада особливого значення надавала політичному вихованню. Саме політосвіта стала одним з важливіших напрямів державної культурно-освітньої політики.

Центральне місце серед організаційних форм політпросвітньої роботи займали клуби, як результат втілення основних поглядів радянської влади щодо культурно-просвітньої роботи серед населення. Велика кількість громадсько-педагогічних діячів того періоду (М. Растопчина, В. Невський, Ф. Калінін та ін.) визначали клуб як ядро освіти дорослих та позашкільної освіти, який покликаний згуртувати навколо себе активну громадськість. Провідний ідеолог російської соціалістичної освіти Н. Крупська, вказуючи на величезне значення клубів, говорила: «Вони згуртовують маси, дають їм можливість відчувати однакові духовні переживання, що завжди зближує; дають можливість розширити свій горизонт, багато чого зрозуміти в навоколишньому житті; дають можливість розкритися природним талантам, виявити себе - взагалі піднімають культурний рівень, розширюють розумові запити» [14].

Вказані ідеї знайшли своє відображення вже на Першому всеросійському з'їзді позашкільної освіти, який відбувся в травні 1919 року. В резолюції з'їзду не залишилось без уваги і питання позашкільної освіти для національних меншин: «...З'їзд нагадує що права кожного отримувати освіту на рідній мові. Культурно-просвітні заклади будь-якої мови підтримуються радянською владою в тій же мірі як культурно-просвітні заклади російської мови» [18, с. 90]. За результатами першого всеросійського з'їзду було прийнято рішення про створення єдиної клубної мережі, яка включала місцеві та районні клуби, а в селах функцію клубів повинні були виконувати хати-читальні. Активно розгорталась робота по будівництву клубів і на території УСРР. Їх швидке поширення на початку 20-х років відмічають у своїх дослідженнях сучасні українські науковці (В. Павленко, Т. Сорока, Ю. Барабаш та ін.). При народному комісаріаті освіти УСРР був створений головний політико-просвітній комітет (Головополітпросвіта). Відповідно Кодексу законів про народну освіту УСРР 1922 року Головополітпросвіта була центральним органом, який відповідав за об'єднання та керівництво всієї державної агітаційно-пропагандистської та політико-просвітньої роботи серед дорослого населення [12, с.9]. До єдиної клубної мережі ввійшли і клуби для національних меншин Північно-Східної України.

Архівні дані засвідчують, що станом на 1920 рік на території Північно-Східної України мережа клубів національних меншин була представлена: єврейськими клубами Чернігівської губернії (ім. Переца в м. Остер, клубом «Древо» в м. Сновськ, єврейським клубом ім. Броніслава Гроссера у м. Конотоп [3, с. 25], клубом ім. Шалом-Алейхеа у м. Бродна) та клубами м. Харкова (латвійським клубом «Дарбс» [6, с.73], вірменським клубом [6, с. 71], польським клубом молоді ім. Веселовського, польським клубом ім. Варинського [5, с. 259], литовським клубом «Комуністас», єврейськими клубами «III інтернаціонал» та клубом

ім. К. Лібкхнехта). Для малочисельних національностей таких як корейці, китайці, татари, асирійці, корайми організовувались червоні кутки.

Ставши на шлях розбудови клубної мережі, губернські клубні секції народного комісаріату освіти України зустрілися з проблемою відсутності зв'язку клубів з районами та втрати впливу губернських секцій на життя клубів, зокрема відсутності контролю за коштами з концертів та вистав, які отримували працівники. Так, протягом серпня 1920 року Харківській губернській секції довелося здійснити велику роботу щодо зосередження всього контролю над платними виставами в руках губернської політпросвіти. На початку вересня був розроблений кошторис, на рахунок якого було отримано 1000000 карбованців. У весь вересень та початок жовтня клубна секція була зайнята розробкою, друком та поширенням основних матеріалів по клубам та хатам-читальням. У цей період були розроблені та розіслані по районам роз'яснювальні інструкції, положення для районних клубів та велась підготовча робота по з'їзду та курсам з підготовки клубних працівників [4, с. 14–16].

Відповідно до Тимчасового положення 1921 року про клубну мережу по м. Харкову всі клуби поділялись на дві групи: державні та загальноміські. Клуби державної мережі організовувались за рішенням губернської політпросвіти та відділу агітації й пропаганди. Державні клуби були районно-виробничими. Бюджет клубів державної мережі утворювався з трьох джерел: з коштів від губернського відділу народної освіти, його органів на містах та інших відділів губвиконкому; з коштів підприємств чи профспілок, які клуб обслуговував; в окремих випадках (кожен раз з дозволу губернської політпросвіти) з коштів від організованих клубом платних спектаклів, концертів, кіносеансів тощо. Губнаросвіта брала на себе грошове утримання шляхом оплати праці штату. Лише клуби державної мережі отримували забезпечення грошове, матеріальне та культурними силами. Від усіх податків державні клуби звільнялись. Матеріальне утримання клубів загальноміської мережі забезпечувалося з двох джерел: від коштів закладу, при якому знаходився клуб, та від коштів, організованих клубом платних виступів. Клубна секція міськради залишала за собою право загального керівництва через інструкції і директиви та повного контролю щодо функціонування клубів загальноміської мережі [6, с.85]. Клуби та червоні кутки для національних меншин Північно-Східної України належали, в переважній більшості, до мережі міських клубів. З 1922 року, у зв'язку зі зменшенням фінансування та переходом на самообслуговування, по УСРР прокотилась хвиля скорочення клубів для національних меншин. Не оминула вона й територію Північно-Східної України, де на 1924 рік на території Чернігівської губернії з шести єврейських клубів залишився лише один; на Харківщині польський клуб було об'єднано з литовським, латвійський – перетворено на червоний куток та закрито один єврейський клуб.

Згідно доповідної записки секції національних меншин Харківської міської ради до ЦК НАЦМЕНУ при ВЦВК в 1926 -1927 роках були порушені питання про перехід на бюджет Харківської міськради трьох клубів національних меншин: єврейського, польського та німецького, більшість членів яких були робітниками підприємств. Харківська міська профспілкова рада фінансувала ці клуби до останнього кварталу 1930 року. Коли міська рада частково зменшила фінансування клубів, міська профспілкова рада зовсім перестала їх фінансувати за відсутності коштів [8, с. 43]. Таке явище вкрай негативно позначилось на діяльності клубів та вплинуло на те, що завідувачі клубів не мали можливості вести нормальну роботу й були змушені використовувати свої клуби не за призначенням. У цей час міською профспілковою радою було винесено постанову про переведення чотирьох клубів для національних меншин (єврейського, німецького, польського та латвійського, який був на утриманні райкому «Металіст») на бюджет окремих підприємств та всеукраїнських комітетів профспілок на підставі того, що більшість членів цих клубів були робітниками певних підприємств [8, с. 43]. На нашу думку, повна

фінансова залежність клубів від підприємств, керівники яких відмовлялися у забезпеченні та шукали всіляких способів його уникнути, призвело до того що в клубах у той час припиняли комунальне обслуговування за його несплату. «Апарат вимагав зарплатню, наслідком цього стало те, що деякі клуби почали халтурити з метою запобігти закриттю клубів. Питання забезпечення клубів піднімалося чимало разів на різноманітних нарадах та було винесено багато постанов по багатьох урядових органах аж до всеукраїнської ради професійних спілок України, але справу так і не було зрушено з мертвої точки і клуби аж до кінця 30-х років залишалися в незадовільному стані» [8, с. 43].

Особливістю організації роботи культурно-освітніх закладів для національних меншин досліджуваного періоду була спрямованість на централізацію та об'єднання. Таке явище було притаманне як на етапі становлення клубної роботи, так і в період активного розгортання її діяльності. Яскравим прикладом політики централізації можуть бути плани будівництва Будинку народів Сходу. В 1930 році Президія Харківської міської ради визнала за необхідним побудувати у Харкові будинок для східних національних меншин, як клуб, як центр культурно-освітньої та політично-виховної роботи. До того часу брак приміщень надзвичайно шкідливо відбивався на виконанні такого політично-важливого завдання, як робота серед східних національних меншин (татар, вірмен, грузинів, китайців, корейців, айсорів та ін.). Жодна зі східних національних меншин не мала підходящого приміщення для клубу. Влаштували їх або у вогких підвалах, або у склепах, що були зовсім не придатні до такої культосвітньої установи як клуб. А між тим, деякі з представників східних національних меншин становили значну кількість робітників на підприємствах. Так наприклад, станом на 1930 рік татар у Харкові нараховувалося 5000 осіб, вірмен – 7000 осіб. Побудова спеціального закладу під назвою «Будинок народів Сходу», на думку влади, дала б змогу розмістити там всі клуби східних національних меншин і створити потужний культурно-політичний центр зі спільною великою залогою, спільною великою книгозбіркою (з національними відділами) з найбільшою економією. В ідеологічному плані Будинок народів Сходу повинен був стати демонстрацією класової солідарності трудящих сходу та їх єднання під прапором радянської влади. Принагідно зазначимо, що такі будинки, але в меншому масштабі, на той час вже були відкриті в Києві та Одесі. Зрозуміло, що Харківська міська рада хотіла якнайшвидше розв'язати питання про будівництво у столиці Радянської України великого культурно-політичного центру - клубу східних національних меншин. Там же планувалося розміщення Українського інституту сходознавства, технікуму східних мов та асоціації Сходознавців-Марксистів [7, с.67]. Однак, за архівними даними, станом на 1931 рік наміри про будівництво Будинку народів Сходу так і не були реалізовані.

Хотілося б відмітити, що принцип централізації культурно-просвітньої роботи проводився не тільки в розумінні прагнення вирішити дійсно існуючі матеріальні, технічні чи інші проблеми клубів для національних меншин, скільки заради проведення єдиної цілеспрямованої роботи, жорсткого контролю та насадження комуністичного впливу. З цього приводу сучасний український історик Р. Любавський говорить про клуби як поліфункціональний інструмент популяризації ідей нового соціалістичного життя, а також як один із каналів їх втілення [16]. Іншу думку, про те що освіту дорослих, як пласт української культури 20-х років не можна зводити до ідеологізації, обґрунтовує доктор педагогічних наук, професор Л. Вовк, яка визначає, що пріоритетними в теорії та практиці позашкільної освіти залишалися загальноосвітні, науково-практичні, а не ідеологічні інваріанти [15].

Серед педагогічних особливостей культурно-просвітницької роботи в клубах для національних меншин, насамперед, слід відмітити організацію соціалістичного виховання шляхом поєднання масової та гурткової роботи. Так, науковець та методист 20-х років А. Агієнко під масовою роботою в клубі визначав ту роботу, «в якій маса в цілому є об'єктом політико-просвітнього впливу і яка в той же час будується на принципі

самодіяльності самої маси, тобто сама маса (точніше-частина маси), із втягуванням її в роботу, проводить ті чи інші заходи в клубі, в свою чергу впливаючи на масу» [2, с. 223]. Масова робота, на його думку, розширювала загальний світогляд членів клубу, збуджувала їх інтерес до вивчення тих чи інших питань.

Найбільш розповсюдженими формами масової роботи у клубах були: лекції, бесіди та дискусії з різних питань у галузі політики, науки, побуту, а також влаштування вистав, вечорів, живої газети, судів (літературних, політичних, виробничих), екскурсій, виставок тощо.

Масова робота здійснювала переважно за допомогою читання лекцій. У кожному звіті про діяльність клубу для національних меншин знаходимо відомості про активне застосування даної форми роботи. Так, за січень 1922 року лише в харківському латвійському клубі було прочитано 36 лекцій [6, с. 73], а у вірменському – з січня по жовтень щоденно читались лекції на різну тематику [6, с. 76]. З аналізу змісту клубних занять для національних меншин довідуємося, що за тематикою висвітлюваних питань лекції поділялись на політичні, наукові, мистецькі. Окрім того слід відмітити, що в деяких клубах читався цикл лекцій присвячений конкретній національності, її мові, історії, культурі. Наприклад, у Сновському єврейському клубі з травня по липень 1921 року були прочитані наступні лекції: Вступ до єврейської історії. Походження ізраїльського племені. Мандри пустелю. Епоха царів. Єврейський церот [10, с. 6].

На допомогу лекторам педагогами було розроблено чимало методичних рекомендацій, присвячених теоретико-методичному обґрунтуванню та використанню лекційного методу. Друком вийшли роботи В. Боровича «Як читати народні лекції. Досвід методології» (1922 р.), А. Петрова «Лектор і аудиторія (Нариси з методики лекційної роботи)» (1924 р.), Є. Медінського «Методи просвітницької роботи» (1925 р.) тощо.

Проте, як відмічають В.Борисенко та І.Телегуз, «масовий характер ще не забезпечував тієї якості освіченості, яка б не тільки мовно, а й змістовно сприяла б формуванню національної ідентичності. І в такому випадку в освіті дорослих процес націотворення певною мірою втратив значний потенціал» [1, с.83].

Наступною за частотою використання формою роботи в клубах для національних меншин була бесіда. Тематика бесід включала питання політики, економіки, народного господарства, мистецтва. Поширеними ставали вечори запитань-відповідей. Окрема увага приділялась антирелігійній пропаганді. Так, із звіту татарського робітничого клубу довідуємося, що активно проводились антирелігійні бесіди та розмови, організовувались збори присвячені антирелігійній компанії, проходили антирелігійні вечори молоді, випускалась антирелігійна стінгазета [9, с. 38]. Найбільшою популярністю у представників національних меншин користувались вистави та літературно-музичні вечори, що проводились у клубах. У місцевій пресі того періоду часто знаходимо оголошення про проведення того чи іншого вечора чи вистави. Майже у кожному єврейському клубі організовувались вечори пам'яті єврейських письменників таких, як Переца, Шалом-Алейхема, Абрамовича [11, с.17], а також відомих євреїв-революціонерів. Такі ж вечори, що присвячувались відомим діячам свого народу, влаштувалися й у латвійському та польському клубах. З великим інтересом проходили вистави у вірменському та єврейському театрах. Інші форми масової роботи в клубах на території Північно-Східної України зустрічались рідше, зазвичай в добре організованих клубах. Так, наприклад, у латвійському клубі «Дарбс» була організована усна газета, випускався усний журнал [5, с. 73], в польському клубі влаштовувались екскурсії наукового змісту [6, с. 97], в Сновському єврейському клубі популярністю користувались літературні суди [10, с. 14].

Не менш значущою та педагогічно організованою в клубах для національних меншин була гурткова робота. Клуби подекуди навіть називали «федеративною республікою гуртків» [17]. Кожен клуб мав приблизно по 4-6 гуртків. За спрямуванням вони поділялись на політичні, наукові, прикладних знань, спортивні

тощо. Аналіз архівних даних засвідчує, що найбільш поширеними та найбільш чисельними були мистецькі гуртки. Майже при кожному клубі для національних меншин діяли драматичні, музичні та художні гуртки. Але найголовнішою причиною такої популярності гуртків мистецького циклу, було не стільки «прагнення до високого», скільки банальна відсутність кваліфікованих спеціалістів інших галузей, які б могли вміло організувати гурток. Лише з другої половини 20-х років спостерігається зростання кількості технічних, математичних, історичних, економічних та інших гуртків наукового спрямування.

Таким чином аналіз документів засвідчує, що клубна справа, в тому числі і для національних меншин, тільки набирала оберти і знаходилась на початковому етапі становлення у методичному плані. Особливістю цього періоду можна визначити успішний пошук форм і методів роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на складні соціально-економічні та суспільно-

політичні умови до початку 30-х років у Північно-Східній частині УРСР була сформована клубна мережа, що охоплювала національні меншини, які населяли досліджувану територію, зокрема: євреїв, поляків, німців, вірмен, латишів, татар, литовців.

Метою створення клубів для національних меншин було підвищення їх культурно-освітнього рівня та масове виховання в дусі комуністичної ідеології. Незважаючи на політизацію та надмірну заідеологізованість клубів для національних меншин належна увага була приділена освітньому компоненту. Населення отримало можливість ознайомлюватись з власною історією, мовою, культурою. У роботі з національними меншинами слід відмітити успіх гурткової роботи, особливо мистецького напрямку: музичні, драматичні, хорові гуртки, студії тощо. Отже, діяльність клубів для національних меншин 20-30-х років XX століття можна визначити як елемент освіти для дорослих, що була спрямована на культурно-просвітницьку, політосвітню діяльність й ґрунтувалась на принципах загальнодоступності та самодіяльності.

Список використаних джерел

1. Борисенко В.Й. Національна освіта і формування української модерної нації у 1921–1934 роках: європейські тенденції та радянські реалії. Навчальний посібник / В.Й. Борисенко, І.О. Телегуз. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – 156 с.
2. В помощь организатору народного просвещения // Сборник статей по вопросам инспектирования и руководства просветительной работой/под. ред. И. Переля. – М.: Работник просвещения, 1926. – 264 с.
3. Державний архів Сумської області України. – Ф. Р–4565, Оп.1, Спр.16 Арк. 47.
4. Державний архів Харківської області України. – Ф. Р–820, Оп. 1 Спр.24 Арк. 20.
5. Державний архів Харківської області України. – Ф. Р–820, Оп.1, Спр.36 Арк. 358.
6. Державний архів Харківської області України. – Ф. Р–820, Оп.1, Спр.158 Арк. 134.
7. Державний архів Харківської області України. – Р–408, Оп.4, Спр.2627 Арк.129.
8. Державний архів Харківської області України. – Ф-Р 408. Оп. 4, Спр. 2628. Арк.123.
9. Державний архів Харківської області України. – Ф. Р–408 Оп.4, Спр.2635 Арк. 211.
10. Державний архів Чернігівської області України. – Ф. Р–6068, Оп.1, Спр.11. Арк. 14.
11. Державний архів Чернігівської області України. – Ф. Р–593, Оп.3, Спр.40. Арк. 92.
12. Кодекс законов о народном просвещении УССР, утвержденный ВУЦИК 1.11.1922 г. на основании Постановления III сессии VI созыва ВУЦИК от 16.10.1922 г. – Харьков. – 1922. – 79 с.
13. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf
14. Крупская Н.. Основы политико-просветительной работы / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://public.wikireading.ru/140478>
15. Професор Людмила Петрівна Вовк : біобібліографічний покажчик /Міністерство освіти і науки України; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Кафедра теорії та історії педагогіки; Наукова бібліотека; Упоряд. бібліогр. покажчика Н.І.Тарасова; авт. нарисів: Г.І.Германчук. – К. : НПУ, 2008. – 30 с.
16. Любавський Р. Робочі клуби і радянізація дозвілля трудівників Харкова у 1920-ті роки / [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/lyubavsky-sovietization-workers-leisure-time>
17. Кривцов С. Кружковая работа / С. Кривцов // Пролетарская Культура. – 1918. –№ 3. – С. 25.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1, Оп.20, Спр. 334. Арк. 104.

В статті, на основі дослідження архівних матеріалів, здійснено аналіз діяльності клубів для національних меншинств як освітньо-культурних установ в Северо-Восточной України в 20-30-х роках XX століття. Розглянуті соціально-економічні та педагогічні умови становлення клубної мережі, охарактеризовані основні педагогічні основи їх діяльності. Висвітлені основні принципи, форми та методи роботи в клубах для національних меншинств.

Ключевые слова: національні меншинства, освітні установи національних меншинств, клуби, клуби національних меншинств, клубне діло, освіта для дорослих, культурне освітнє, політичне освітнє.

The aim of the article is to characterize clubs for national minorities in Northeast Ukraine in 20-30s of XX century as educational and cultural institutions. According to the results of undertaken research it is found out that clubs occupied the central place among all forms of political and educational work in 20-30s as a result of implementing basic views of Soviet government concerning cultural and educational work among population. In spite of difficult social and economic as well as public and political circumstances, club system had been formed till the beginning of 30s in north east part of the Ukrainian SSR and this system covered national minorities which lived on the territory under research, including the Jewish, the Pole, the Germans, the Armenians, the Letts, the Tatars, the Lithuanians. It was also found out that the aim of establishing clubs for national minorities was rising of their cultural and educational level and mass education according to communist ideology. Despite the politicization and extremely deep ideological nature of clubs for national minorities, educational component was also worthy of attention. The population received an opportunity to get acquainted with their own history, language and culture. Successful search of forms and methods of club work can be regarded as the peculiarity of this period. Among the most important of them we should mention work of studios, especially art-directed ones: music, drama, choir studios and clubs, etc. Thus activity of clubs for national minorities of 20-30s of XX century can be defined as an element of education for adults, which was directed to cultural and educational, political and educational activity and was based on the principles of general availability and self-activity.

Key words: national minorities, educational institutions of national minorities, clubs, national minority clubs, club affair, adult education, cult education, political education.